
*Місце та роль
народного мистецтва
у культурному просторі
XXI століття: осередки,
майстри, художні ідеї*

УДК 745.9:398

Олена ЦИМБАЛЮК

**ЗВИЧАЄВА ФЛОРИСТИКА
СЕЛА СЛОВІТИ НА ЛЬВІВЩИНІ
ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ**

Розглядаються форми та способи виготовлення української народної флористики, які збереглися у побуті при відзначенні головних релігійних свят.

Ключові слова: майстриня, релігійне свято, український народний обряд, виготовлення, квіти, значення, флористичні вироби, Словіта.

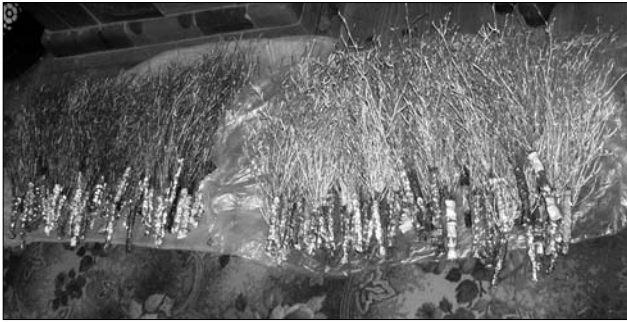
Традиції відзначення релігійних свят збереглися по Україні серед сільського і міського населення. Іноді їх зовнішнє оформлення набуває новітнього звучання, зберігаючи основне символічне значення і духовне наповнення. Вагоме місце у збереженні цих традицій святкування на сучасному етапі, як і колись, належить різноманітним квітково-рослинним композиціям, які, окрім привабливості, наділені певним змістом. Можливість безпосередньо спостерігати за процесом виготовлення флористики флористичних композицій до основних літургійних свят у с. Словіта, Золочівського р-ну Львівської обл., мотивувала нас зацікавитися увагою на його особливостях. Цим займаються в основному жінки села, відтак збуваючи вироби переважно у м. Львові, при церквах і міських ринках.

Словіта розташована у живописних місцях, саме село розкидане на схилах північної частини Подільської висоти, що носить назву Гологори. Вони є вододільним хребтом між басейнами Балтійського і Чорного морів, і порослі лісом. Навесні гори вкриваються килимами підсніжників, які поодинокі місцеві люди збирають на продаж всупереч забороні.

На північ від Гологір — широка, від обр'ю до обр'ю низовина, з якої, просто навпроти села, з глибин землі випирає оригінальної форми гора Кізя як хребет гігантського динозавра. Кізя відома серед ботаніків як скарбниця місцевих лікувальних трав. Вся природа довкола дарує людині свою красу, неповторну у кожній порі року. Тому сільські мешканці у першу чергу відчують прихід кожної нової пори, нового циклу обрядових свят і нового циклу польових робіт, нерозривно пов'язаних із ритмами природи, зокрема рослинним світом.

Основну інформацію ми почерпнули від Марії Петрівник, мешканки с. Словіта, 1942 р. народження, яка віддавна займається створенням приурочених до християнських свят різноманітних флористичних композицій.

Особливе місце у літургійному році українців займає культ особи св. Миколая, якого вшановують як національного святого [2, с. 279—286]. Як згадував письменник Ю. Винничук, у Галичині на День святого Миколая уся дітвора чекала з великим нетерпінням. Святий приносив дітям різні подарунки, але незмінними були книжка і різки. Різки були позолочені або посріблені, їх присутність у помешканні мала вагу виховного процесу, адже, коли різкою зі свистом розсікали повітря, це на дітей справляло

Іл. 1. Атрибут дня св. Миколая — різки

вельми велике враження. Тому їх зберігали цілий рік, а потім спалювали [7].

Марія Петрівник ще з дитинства пам'ятає звичай підкладати дітям різки на свято 19-го грудня. Сама вона почала виготовляти різочки на продаж для додаткового заробітку ще замолоду, доглядаючи трьох малих дітей. Продовжує їх виготовляти і досі. Формування різок починається із заготівлі сировини, коли на тоненьких й гнучких березових гілках малесенькі бруньки перебувають у стані зимового спокою. Частину відібраних по довжині гілочок занурюють у срібну фарбу, а частину — у золоту (що також відбивається на вартості різок), після висихання гілки зв'язуються у невеликі жмутики міцною ниткою або дротиком. Місце для тримання різок М. Петрівник лаконічно прикрашає кольоровими обгортками від цукерок, слушно вважаючи, що красу природи слід підкреслювати, а не перебивати бутафорією (іл. 1). Деякі словітянки додатково декорують різки ще штучними квітами.

Під час виготовлення флористичних композицій майстриня завжди кілька разів скроплює рослини свяченою водою для очищення їх від негативної енергетики, яка може накопичуватися під час роботи. По свячену воду п. Марія ходить лісовою стежкою до Свято-Успенської Унівської Лаври Студійського уставу, що знаходиться за 4—5 км від села.

До Різдва Христового майстриня виготовляє дідухів. М. Петрівник пам'ятає, як у дитинстві її бабуся на Святвечір ставила у куті помешкання сніп. Пізніше і сама п. Марія почала для своєї родини створювати спочатку прості, потім складніші форми дідухів, отримуючи від цього велике естетичне задоволення. Розказує, що самотужки досягнула технологію їх виготовлення, для цього стала завбачливо засівати овес, льон, жито, пшеницю, щоби потім використати у своїх дідухах.

Це невелике дослідження лише побіжно торкається того аспекту феномену дідухів в Україні, який висвітлюється окремими дослідниками щодо «законності» їх присутності у новорічно-різдвяному обрядовому циклі християн з огляду на язичницькі корені. На їхню думку, дідух, який вважається символом ідолослужіння наших поганських предків, мав би зникнути або отримати належну християнську інтерпретацію. Як ідол дідух не має нічого спільного з християнським Різдвам, а є повною йому протилежністю [2]. Водночас є багато доступної літератури, яка популяризує цей традиційний звичай та ознайомлює з історією виникнення дідухів, місцевими особливостями їх виготовлення, святкування, спалювання та інше.

Слід зауважити, що М. Петрівник, не розділяє Бога і природу у розумінні символіки. Вона сприймає різдвяні солом'яні прикраси (дідухи, павуки) як дуже давню традицію, символ безсмертних предків, добробуту, врожаю та невід'ємний атрибут християнського Різдва. У цьому виявляється відгомін прадавнього ставлення наших пращурів-господарів до свят як до синкретичної єдності слова, дії, ритуалу і віри, що сформувалося у традицію задобрювати сили природи для високого врожаю і його збереження та вирощення худоби-молодняка [3, с. 16—17, 20].

Важливим тут є розуміння середовища та способу життя сучасних селян. Природа й надалі диктує умови для сільської господарської (хліборобської і тваринницької) діяльності. Відомо, що звичай кожного народу ґрунтуються на формах його господарювання, а окрім вищезгаданого словітяни ще здавна займаються птахівництвом, бортництвом, трохрибальством і мисливством. Джерелом же існування було хліборобство. Цілий комплекс різдвяних звичаїв словітян, як і українців у цілому, ґрунтуються виключно на хліборобсько-тваринницькому господарюванні. [3, с. 16—17; 4, с. 33—34, 46].

Майстриня не залишає зажинкового або обжинкового снопу для дідуха, як це традиційно колись робили, вона сама засіває, інколи на окремій ділянці городу, і сама збирає рослинну сировину — овес, льон, жито, пшениця, усе, що здавна цінується за неабияке значення як для споживання, так і для лікування людей і худоби. До виготовлення дідухів п. Марія береться відразу після свята св. Миколая,

коли розпочинаються розмови про підготовку до різдвяного колядування [4, с. 38].

Старша жінка, встаючи до 6-ї ранку, щоби поратися по обійстю («...бо у стайні треба викинути гноївку, натрусити чистого сіна, корову обмити теплою водою, нагодувати і видоїти...»), радісно, з молитвою приступає до виготовлення дідухів. Усі рослини за видом розкладає на підлозі, на ліжку — усюди, де є вільна поверхня. Спочатку сплітає заготовки, окремі «ноги», виконуючи усю працю системно, поетапно. Дідухи майстриня виготовляє триногі, маленькі і великі, готові вироби висотою до 130 см, менші близько 15—20 см. Вони без усяких додаткових синтетичних чи кольорових доповнень, «чисті», рослинні (іл. 2, 3).

Наступний крок — це збут продукції, звичайно, у м. Львові. Мешканці міста, які роками регулярно купують різдвяну обрядову флористику, вже впізнають веселу, дотепну, усміхнену майстриню дідухів біля Галицького ринку або біля церкви св. Андрія. Пані Марія розповідає, що вона одна з перших почала возити дідухи до Львова, потім приєдналися дві її ровесниці, які вже пішли з життя. Тепер чимало молоді, у т. ч. й чоловіки, продають дідухи, є і багато перекупників. Марія Петрівник шкодує, що не усі вони знають значення цього солом'яного виробу і для них на першому місці переважно є заробіток.

Слідуючи традиції п. Марія прагне терміново виконати замовлення сусіда в останню ніч, в останній день напередодні свята. Так буває й при вдалому продажі, коли для родини не залишається навіть найменшого дідуха. Для себе ж п. Марія виплітає об'ємну флористичну композицію впродовж ночі і ранку 5—6-го січня, відпочиваючи зо дві години, але не порушуючи традиції.

До нашої привітної героїні поспішають покупці, адже вона ще й розкаже про традиції виготовлення дідухів і віншує. Зокрема, в січні 2017 р. англійський турист записав на відео увесь процес віншування та розповідь словітянки про цей давній традиційний український різдвяний звичай. П. Марію обурює, що дехто з її краян щиро дивуються з її гарних, багатих оповідей про звичаї, а самі ж не знають і нічого не розказують покупцеві про традиції свого села. Стосується це й перекупників.

Та загалом п. Марія з усіма зацікавленими ділиться інформацією і ніколи не просить надто великої ціни

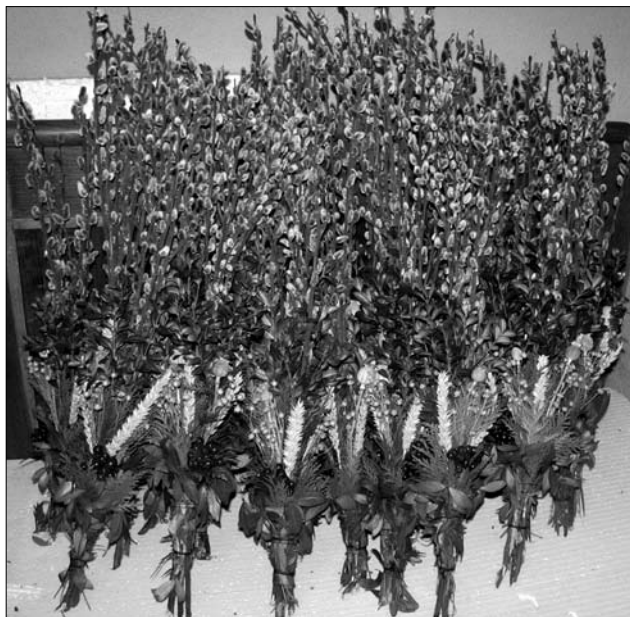

Іл. 2. Атрибут Різдва Христового — дідухи

Іл. 3. Марія Петрівник з дідухами

за роботу. Вона може поступитися і більше, якщо покупець фінансово не спроможний придбати її товар. На нашу думку, тут сам процес спілкування із людьми і багатий, десятиріччями накопичений досвід продажу своїх виробів не дають словітянці спокійно сидіти у теплій хаті, а заохочують до активної участі у

Іл. 4. Атрибут Вербної Неділі — «баськи»

звичаєвій культурі, незважаючи на холоди, морози, вітри... Не завжди за один приїзд усі вироби продаються, тому існує домовленість із кимось із львів'ян про те, щоби залишити дідухів до другого й третього дня. Так було і цього, 2018-го року, коли словітянка їздила три дні поспіль до Львова безпосередньо перед Різдом Христовим, а усього було п'ять виїздів. Потім М. Петрівник із захопленням оповідає про те, скільком та яким саме покупцям вона віншувала. Цього разу відеозапис оповідей про українські традиції за кордон повезла польська родина, а особливістю продажу було те, що спочатку дуже активними виявилися туристи з центру та сходу України, а львів'яни вже викупили весь товар у останні два дні продажу, напередодні свята.

Пишається п. Марія тим, що її дідухи купували представники президентів В. Ющенко і П. Порошенка, а декілька років тому один з її дідухів прикрашав вхід до Ратуші на площі Ринок у Львові, також вони були придбані окремими музеями, їх виставляли в експозиціях Музею етнографії та художнього промислу у Львові, працівники якого записали інтерв'ю з народною майстринею про живу традицію, закупували дідухів і церковнослужителі до львівських храмів.

Щодо подальшої долі флористичних виробів по святах, то М. Петрівник пояснила, що як хто «... мусить економити і не купувати щороку дідуха...», то його можна зберігати чотири роки, проте тради-

ція вимагає щорічного оновлення через спалювання усіх дідухових рослин разом із зерням. Звичайно, краще це робити так, щоби попіл потім залишився на грядках, на полі, на городі.

У місяці лютому Марія Петрівник вже починає ходити до лісу по гілки верби, уважно слідкуючи за тим, щоби не пропустити момент, коли верба почне прокидатися. Вона збирає гілки, поки дерево спить, поки не пішли соки і бруньки не почали розквітати і наголошує, що цей момент можна легко пропустити. «Баськи» — незамінний рослинний атрибут у Вербну неділю, за тиждень до Великодня.

Це свято надзвичайно давнє, і роль гілочок у святкових обрядах — так само давня і вагома: ще жерці-феціали у Стародавньому Римі запрошували іноземців і святили вербу, торкаючись нею шановних гостей, промовляючи ритуальні слова: «не я б'ю — верба б'є, за тиждень Великдень». Доторкання свяченою вербою для людини означало поєднання живого з безмежним Всесвітом. Верба здавна в Україні вважається символічним деревом із багатою семантикою, що проявляється у ряді звичаїв. Освячені галузки верби набувають магічної сили, до якої українці здавна звертаються по допомогу у протистоянні із негараздами. Розквітаючи, верба символізує силу, життєдайну енергію природи, вона передає людям і тваринам здоров'я, силу та красу [1, с. 54—55]. З часів хрещення Русі прадавнє свято Вербиці почало збігатися із християнським святом Входу Господнього у Єрусалим.

М. Петрівник, назбиравши гілки, проводить їх первинний відбір та обробку, формує майбутні букети. Потім додає до них гілки з червоними ягодами калини, барвінок, може додавати також інше сухе зілля. Але загалом у букеті мають переважати свіжі елементи, а менше — засушених (іл. 4). До «басьок» майстрині додають колоски пшениці. Так само, як різки й дідухи, готові вербні букети продаються у Львові. Тут п. Марія також любить розказати зацікавленому покупцеві про звичаї, пов'язані із вербою, її активність і доброзичливість приваблює людей.

У свій час навесні М. Петрівник ходила у ліс збирати першоцвіти, формуючи букетики на продаж до восьмого березня, адже проблема заробітку у сільській місцевості завжди актуальна. Тепер вона цим займається час від часу, збираючи квіти на своєму

обійсті, яке засадила лісовими квітами. Жаліється, що важко довести правоохоронцям, що не порушує закону, але наголошує, що, головне, її совість перед Богом і людьми чиста.

Після Великодня словітські майстрині звичаєвої флористики готуються до Зелених свят, які традиційно пов'язані із завершенням весни та початком літа. Наші пращури вклонялися сонцю і рослинам, деревам і квітам, закликаючи їх давати багатий врожай [3, с. 16; 8].

Християнська П'ятидесятниця (або ж Трійця, Зелені свята) теж багата завітчуванням. Домівки напередодні прикрашають клечанням — гілками берези, липи, клена, явора, долівки устилають татарським зіллям, аїром, на підвіконнях ставлять букети васильків, чебрецю, м'яти, барвінку, любистка, полину, материнки [1, с. 63]. Деякі дослідники налічували до півсотні таких рослин [3, с. 20]. Жінки Словіти назбирають для вінків і букетів усе, що на цей благодатний період цвіте. Марія Петрівник так само заготовляє рослини для віночків. Вони, на відміну від попередніх виробів, зі свіжих, живих рослин.

Майстриня розкладає свіжі рослини у своєму помешканні, і запахи весни наповнюють усю хату. Знову ж із нетерпінням очікує чергової можливості поїхати до міста, побути також серед продавців і покупців, серед живого моря людей, прагнучих чогось особливого у цю пору року. Знаючи лікувальні і магічні властивості рослин, вона з любов'ю формує флористичні букети, об'ємні композиції, скроплюючи їх свяченою водою. Зокрема, про барвінок, який у Словіті обов'язково вплітають до вінка нареченої, інформує докладно так само, як описано дослідниками етнографії) [5, с. 166, 172, 182, 184, 192].

Перебуваючи у помешканні майстрині, при розвішаних готових до продажу вінках, скроплених свяченою водою, виникає відчуття ірреальності, присутності весни удома, переживається потужний емоційний підйом від споглядання великої кількості свіжосплетених вінків, які звучать могутнім мажорним акордом (іл. 5). Під час поїздки до Львова майстриня зі своїм товаром завжди намагається встигнути на Літургію або на освячення зі своїм товаром.

У самій Словіті віночки вивішують біля вхідних дверей будинків, їх зберігають цілий рік, до наступ-

Іл. 5. Атрибут Зелених Свят — віночки

Іл. 6. Атрибут Маковея — букети

них Зелених свят. Якщо у родині упродовж року помирає людина, то з вінка виймаються сухі вже квіти і кладуться небіжчику на подушку з обох боків голови.

Черговий обрядовий букет, якого потребують і чекають покупці, особливо міські мешканці, це на серпневе свято Маковея, 14-го числа, обов'язковою складовою якого є мак (іл. 6). Але загалом букет формується так само з усього, що на цей час дає природа [1, с. 74; 7]. М. Петрівник вже не регулярно виготовляє звичаєву флористику до Маковея, адже у селі літом гаряча пора. Так само із 19-м серпня, коли святкується другий, Яблучний, Спас. Якщо є можливість, то п. Марія все ж збирає букети на Спаса: до обов'язкового складу трав тут входить полин, м'ята, часник, додається калина, обмолочені колоски, зернятка з яких зберігають для різдвяної куті, мак. Так само зернятка з маковіївського або спасівського маку додають до куті, часник — до грибної підливи на Святвечерю (запрашки), ягоди калини — до чаю.

Усі букети майстриня скроплює свяченою водою, усі рослини, за віруванням, захищають від нечистого, від хворіб і від усякого зла. Свята Маковея та Спаса — свята пожнивові, свята врожаю. В українському фольклорі передано їхній головний зміст — хвала сонцю, місяцю, ниві, хлібу, господарству (господарюванню), вони вирости і зрослись із хліборобським побутом, тому, як вважають дослідники, мають майбутнє [3, с. 16; 4, с. 102—103].

На свято Успіння Богородиці 28 серпня Марія Петрівник ще донедавна виготовляла флористичні вироби, але останніми роками відмовилась з зазначених причин. Розказує, що коли їх ще виготовляла, то до букетів з усього, що цвіло на «людських городах», додавала також яблука і грушки. Це вже було прощання із літом, тому обов'язково додавалися колоски зі свіжого врожаю. Рослинні композиції, творені Марією Петрівник упродовж року, як певна модель передають природний рух усього живого разом із селянською господарською діяльністю, який обертається колоподібно рік за роком, вік за віком, у царині християнського світорозуміння [6].

На наше запитання, чи у повсякденному житті словітчани дотримуються окремих давніх звичаїв, наприклад: чи читаються молитви, чи освячується земля при підготовці до першого орання поля, наша інформаторка пояснила, що так роблять ті, хто знає традиції і вірує у них.

Отже, сучасна звичаєва флористика в Україні продовжує побутувати як у сільському, так і у міському середовищі, вона затребувана. Очевидно, що для подальшого збереження і вивчення нашої традиційно-звичаєвої культури вагоме місце належить шкільній освіті, навчанню, адже навіть проживання у сільській місцевості ще не гарантує знання сутності звичаїв. У першу чергу місцевим школярам потрібно знати про рідну природу і традиції наших пращурів, які у давні часи шукали різних способів встояти перед могутніми силами природи різними формами аграрної магії, доки хліборобські «натуралістичні» свята не злились із християнською релігією [4, с. 19] у потужну звичаєву традиційну культуру українців.

1. Боряк О. Україна: етнокультурна мозаїка / Олена Боряк. — Київ : Либідь, 2006. — 328 с. : іл.
2. Катрій Ю. Пізнай свій обряд! Літургійний рік української католицької церкви / Юліан Катрій. — Ч. I. — Нью-Йорк ; Рим : Видавництво ОО. Василіан, 1982. — 493 с. — (Друге видання).
3. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні / Степан Килимник. — Вінніпег ; Торонто, 1957. — Т. 4 (Літній цикл). — 178 с.
4. Ковальчук Я. Свята на Україні у звичаях та забобонах / Як. Ковальчук. — Харків ; Київ : Державне видавництво України, 1930. — 117 с. — (Друге видання).
5. Стельмащук Г.Г. Традиційні головні убори українців / Г.Г. Стельмащук ; АН України ; Інститут народознавства. — Київ : Наукова думка, 1993. — 240 с.
6. Федущак М.Л. Українські народні флористичні композиції (квітчання): історія, функції, типологія, художні особливості : автореф. дис. канд. мистецтвознав. 26.00.01 / Марія Львівна Федущак ; Харків. держ. акад. культури. — Харків, 2008.
7. Винничук Ю. Різка від Святого Миколая / Юрій Винничук. — Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1314/225/46396/> (Дата доступу 25.09.2017).
8. Вільчинський О.-Д. Дідух — поганське плам'я різдвяних святкувань / Орест-Дмитро Вільчинський. — Електронний ресурс.

Olena Tsybaliuk

CUSTOM FLORISTIC IN SLOVITA VILLAGE FROM LVIV REGION IN THE BEGINNING OF XXI CENTURY

Means of diversity forms Ukrainian national floristic, which in the resent time conserved in everyday life and dedicated to celebration of religious holidays, are considered in the article.

Keywords: mistress, Ukrainian folk ritual, religious holiday, making, flowers, meaning, Slovita.

Олена Цымбалюк

ТРАДИЦИОННАЯ ФЛОРИСТИКА В с. СЛОВИТА НА ЛЬВОВЩИНЕ НАЧАЛА XXI СТОЛЕТИЯ

В статье рассматриваются способы изготовления разнообразных форм украинской народной флористики, которые сегодня сохранились на бытовом уровне и приурочены к празднованию основных религиозных праздников.

Ключевые слова: мастерица, украинский народный обряд, религиозный праздник, изготовление, цветы, значение, Словита.